

Σχήματα λόγου

Πρόκειται για την ιδιόρρυθμη και ιδιαίτερη τοποθέτηση λέξεων ή φράσεων στη σειρά του λόγου, που οφείλεται σε λόγους ψυχολογικούς, αισθητικούς, ρυθμικούς ή και καθαρά προσωπικούς, όταν ο συγγραφέας προσπαθεί να δημιουργήσει προσωπικό ύφος. Τα σχήματα λόγου κατατάσσονται σε κατηγορίες ως εξής:

A. Σχετικά με τη θέση των λέξεων	B. Σχετικά με τη γραμματική συμφωνία των λέξεων	Γ. Σχετικά με την πληρότητα του λόγου	Δ. Σχετικά με τη σημασία λέξεων ή φράσεων
1. Υπερβατό	1. Κατά το νοούμενο	1. Έλλειψη	1. Μεταφορά
2. Πρωθύστερο	2. Σύμφυση	2. Πλεονασμός	2. Κατ' εσχάτην
3. Χιαστό	3. Ανακόλουθο	(α) Εκ παραλλήλου	3. Συνεκδοχή
4. Κύκλος	4. Καθ' όλον και μέρος	(β) Περίφραση	4. Μετωνυμία
5. Παρονομασία	5. Έλξη	(γ) Εν δια δυοίν (ένα με δύο)	5. Αντίφραση
6. Ομοιοτέλειτο	6. Υπαλλαγή	(δ) Επαναφορά	(α) Λιτότητα
7. Ασύνδετο	7. Πρόληψη	(ε) Υποφορά και ανθυποφορά	(β) Ειρωνεία
8. Πολυσύνδετο		(στ) Αναδίπλωση ή Παλιλλογία	(γ) Ευφημισμός
9. Κλιμακωτό			6. Υπερβολή
			7. Αλληγορία
			8. Προσωποποίηση
			9. Παρομοίωση
			10. Οξύμωρο
			11. Αντίθεση

ΣΧΗΜΑΤΑ ΛΟΓΟΥ	ΑΝΑΛΥΣΗ	ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ
♣ Υπερβατό	Ανάμεσα σε δύο λέξεις που έχουν στενή λογική και συντακτική σχέση μεταξύ τους παρεμβάλλονται μία ή περισσότερες λέξεις.	«Με τη δική σου ήρθα στον κόσμο τη λατρεία». «Έχουν τα μάτια της όπου γελούνε το χρώμα που 'ναι στον ουρανό».
♣ Πρωτότερο	Εκείνο που χρονολογικά και λογικά είναι δεύτερο τοποθετείται πρώτο.	«Τέλος κι αρχή η μνήμη δεν έχει». / «Μάη μου δροσερέ κι Απρίλη μυρωδάτε».
♣ Χιαστό	Δύο όροι ή φράσεις εκφέρονται με αντίστροφη σειρά, ώστε να βρίσκονται σε διάταξη σχήματος Χ.	«Η Γκιώνα λέει της Λιάκουρας κι η Λιάκουρα της Γκιώνας». «Στο Παλαμήδι ο γιος του Μάζη κι η κόρη του Γιαβή στο Γκάζι».
♣ Κύκλος	Μία πρόταση ή περίοδος τελειώνει με την ίδια λέξη με την οποία άρχισε.	«Παλιώνει ο λύχνος, μα ποτέ το φως του δεν παλιώνει». / «Σταθείτε αντρεία σαν Έλληνες και σα Γραικοί σταθείτε».
♣ Παρονομασία ή παρήχηση	Λέξεις ομόηχες και συνήθως ετυμολογικά συγγενείς τοποθετούνται η μία κοντά στην άλλη.	«Όσα βλέπεις βλέπω και όσα ξέρω ξέρεις». «Τραγουδί τραγουδήστε μου χλιοτραγουδημένο».
♣ Ομοιοτέλεuto ή ομοιοκατάληκτο	Διαδοχικές προτάσεις ή στίχοι τελειώνουν με λέξεις που έχουν την ίδια κατάληξη.	«Να σας το πω ψηλά βουνά; φοβούμαι μη ραϊίστε να σας το πω, ψηλά κλαριά; το Μάη δε θ' ανθίστε».
♣ Ασύνδετο	Παραθέτουμε όρους ή προτάσεις χωρίς συνδέσμους. Αυτό το σχήμα δίνει στο λόγο ζωηρότητα, κίνηση, παλμό.	«Έτσι, η γλώσσα παύει να είναι έκρηξη, τοακμάκισμα σκέψης και συναισθήματος, παύει να είναι περιπέτεια, παύει να είναι έκφραση του φορέα της, παύει να είναι επικίνδυνη για την εξουσία και το σύστημα».
♣ Πολυσύνδετο	Συνδέουμε όμοιους όρους ή προτάσεις με συνδέσμους συμπλεκτικούς ή διαζευκτικούς.	«Χαρές και λύπες να χαθούν και τα βασίλεια κι όλα, τίποτε δεν είναι αν στητή μέν' η ψυχή κι ολόρθη».
♣ Κλιμακωτό	Οι έννοιες παρουσιάζονται σε ακολουθία είτε αύξησης είτε μείωσης.	«Ακούω κούφια τα τουφέκια, ακούω σμίξιμο σπαθιών, ακούω ξύλα, ακούω πελέκια, ακούω τρίξιμο δοντιών». «Και κάτω από την εντύπωση αυτή συμμαζεμένος, ελάχιστος, με κομμένη αναπνοή, ούτε να γυρίσει πλέον στον παραγιο τα μάτια».
♣ Κατά το νοούμενο	Οι όροι μιας πρότασης συμφωνούν με βάση το νόημα και όχι το γραμματικό τύπο.	« Ο κόσμος (= οι άνθρωποι) φκιάνουν εκκλησιές, φκιάνουν και μοναστήρια».
♣ Σύμφυρη	Αναμιγνύονται δύο συντάξεις και δίνουν μια τρίτη, συνήθως λόγω ψυχικής ταραχής.	«Σκλάβος ραγιάδων έπεσες και ζεις ραγιάς ραγιάδων» (ενώ το κανονικό ήταν : «έπεσες στα χέρια των ραγιάδων και έγινες σκλάβος»).
♣ Ανακόλουθο	Οι λέξεις που ακολουθούν δε βρίσκονται σε συντακτική συμφωνία με τις	«Τρεις βίγλες θα τουςβάλω τρεις βίγλες τρεις βιγλάτορες κι οι

	προηγούμενες.	τρεις αντρειωμένοι» (αντί: και τους τρεις αντρειωμένους).
♣ Καθ' όλον και μέρος	Το ουσιαστικό που δηλώνει το διαιρεμένο σύνολο δε βρίσκεται σε γενική (διαιρετική), αλλά τίθεται ομοιόπρωτα με τον όρο που προσδιορίζει.	«Του Κίτσου η μάνα κάθετα στην άκρη στο ποτάμι» (αντί: του ποταμιού)
♣ Έλξη	Ένας όρος της πρότασης έλκεται από άλλον επικρατέστερο και συμφωνεί μ' αυτόν και όχι με κείνον που απαιτεί το νόημα και η σειρά του λόγου.	«Τιμούμε όλους όσους αγωνίστηκαν» (αντί: όλους όσοι...).
♣ Υπαλλαγή	Ένας επιθετικός προσδιορισμός δε συμφωνεί στην πτώση με τη γενική (κτητική), στην οποία ανήκει, αλλά με το ουσιαστικό που προσδιορίζει η γενική.	«Τ' αντρειωμένα κόκαλα ξεθάψτε του γονιού σας» (αντί: τα κόκαλα του αντρειωμένου γονιού σας).
♣ Πρόληψη	Το υποκείμενο της εξαρτημένης πρότασης μπαίνει ως αντικείμενο στην κύρια.	«Για δέστε τον αμάραντο, σε τι βουνό φυτρώνει» (αντί: για δέστε σε τι βουνό φυτρώνει ο αμάραντος).
♣ Έλλειψη Μορφές έλλειψης:	Παραλείπονται λεκτικά στοιχεία που εύκολα μπορούν να εννοηθούν. Πρόκειται για βραχυλογία.	
(α) Σχήμα από κοινού →	Μία ή περισσότερες λέξεις εννοούνται από τα προηγούμενα αμετάβλητη.	«Σε καμαρώνει, όπως η μάνα το παιδί της» (ενν. καμαρώνει).
(β) Σχήμα εξ αναλόγου →	Οι λέξεις που παραλείπονται εννοούνται παραλλαγμένες.	«Δεν έφυγα, όπως είχα σκοπό» (ενν. να φύγω).
(γ) Ζεύγμα →	Δύο ομοειδείς προσδιορισμοί αποδίδονται σε ένα ρήμα, ενώ λογικά ο ένας θα ταίριαζε σε κάποιο άλλο ρήμα.	«Να σε ποτίσω κρύο νερό και δροσερό χορτάρι» (ενν. να σε ταΐσω)
♣ Πλεονασμός	Χρησιμοποιούνται περισσότερες λέξεις από όσες χρειάζονται, για να εκφραστεί ένα νόημα.	
Είδη πλεονασμού:		
(α) Εκ παραλλήλου	Ένα νόημα διατυπώνεται συγχρόνως και καταφατικά και αρνητικά.	«Με ξέχασε και πια δε με θυμάται». «Τραγουδισε, τραγουδισε, τραγουδσέ μου, κόρη».
(β) Περίφραση	Μια έννοια εκφράζεται με δύο ή περισσότερες λέξεις, ενώ μπορούσε να εκφραστεί με μία.	«Ο Γέρος του Μοριά» (αντί: ο Κολοκοτρώνης). «Ο καρπός της Δήμητρας» (αντί σιτάρι).
(γ) Εν δια δυοίν (ένα με δύο)	Μία έννοια εκφράζεται με δύο λέξεις συνδεόμενες με το «και», ενώ κανονικά η μία θα έπρεπε να ήταν προσδιορισμός της άλλης.	«Τρεις λυγρές τόνε κερνούν και τρεις καλές κοπέλες» (δηλ. «και οι τρεις καλές»).
(δ) Επαναφορά	Δύο ή περισσότερες προτάσεις στη σειρά αρχίζουν με την ίδια λέξη ή φράση.	«Τ' άσπρα πουλήσαν το Χριστό, τ' άσπρα πουλούν και σένα». «Ο Γιάννος κάνει τη χαρά, ο Γιάννος κάνει γάμο».
(ε) Υποφορά και ανθυποφορά ή «Άστοχα ερωτήματα»	Υποβάλλεται μία ερώτηση, κατόπιν γίνεται προσπάθεια να δοθεί απάντηση και αφού απορρίπτεται αυτή η απάντηση, ακολουθεί η δήλωση για το γεγονός.	«Γιατί είναι μαύρα τα βουνά και στέκουν βουρκωμένα; Μην άνεμος τα πολεμά; μήνα βροχή τα δέρνει; Κι ουδ' άνεμος τα πολεμά, κι ουδέ βροχή τα δέρνει, Μόνο διαβαίνει ο Χάροντας με τους αποθαμένους».
(στ) Αναδίπλωση	Μια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται.	«Φεύγει, φεύγει ο προδότης».
♣ Μεταφορά	Η σημασία μιας λέξης επεκτείνεται αναλογικά και σε άλλες συγγενικές μ' αυτήν λέξεις. Η μεταφορά παίρνει μια λέξη από τον κύριο λόγο της και τη μεταφέρει σε άλλη χρήση.	«Υφαίνω συνωμοσία». «Γιατί και το τραγούδι το φορτώσαμε με τόσες μουσικές, που σιγά-σιγά βουλιάζει». «Στης ιστορίας το διάσελο όρθιος ο γιος πολέμαγε».
♣ Σχήμα κατ' εξοχήν	Η σημασία της λέξης στενεύει και περιορίζεται σε μια μόνο έννοια.	«Ο Ισθμός έκλεισε» (Ο ισθμός της Κορίνθου)

✚ Συνεκδοχή	Χρησιμοποιείται: (α) το ένα αντί για πολλά (β) το μέρος αντί για το σύνολο και αντίστροφα (γ) η ύλη αντί για εκείνο που έχει κατασκευαστεί απ' αυτήν	«Του Έλληνα ο τράχηλος ζυγό δεν υπομένει» (=των Ελλήνων). «Κάθε κλαδί και κλέφτης» (=κάθε δέντρο). «Με κανένα ξύλο (=καράβι) δεν μπόρεσε να ταξιδέψει.
✚ Μετωνυμία	Χρησιμοποιείται: (α) το όνομα του δημιουργού αντί για το δημιούργημά του (β) το όνομα του εφευρέτη αντί για την εφεύρεση (γ) αυτό που περιέχει κάτι αντί για το περιεχόμενό του και αντίστροφα (δ) το αφηρημένο αντί για το συγκεκριμένο και αντίστροφα	«Διάβασε τον Όμηρο» (αντί: τα έπη του Ομήρου). «Τον σκότωσε με ένα γκρα» (=με όπλο από κείνα που εφεύρε ο Γκρα) «Τόνε ζηλεύει η χώρα» (=οι κάτοικοι της χώρας). «Ντροπή στα νιάτα να προσβάλλουν τα γεράματα» (οι νέοι, τους γέρους).
✚ Αντίφραση (α) Λιτότητα (β) Ειρωνεία (γ) Ευφημισμός	Μία λέξη ή φράση παίρνει τη θέση άλλης με παρόμοια ή αντίθετη σημασία. Αντί για μια λέξη χρησιμοποιείται η αντίθετή της με άρνηση. Χρησιμοποιούνται με προσποίηση λέξεις ή φράσεις με αντίθετη ή διαφορετική σημασία από την πραγματική τους. Χρησιμοποιούνται λέξεις ή φράσεις με καλή σημασία αντί για άλλες που έχουν κακή σημασία	«Πέρασε όχι λίγη ώρα» (=πολλή ώρα). «Έξυπνος που είσαι!» (=τι κουτός που είσαι). «Το γλυκάδι» (=το ξίδι).
✚ Υπερβολή	Λέμε κάτι που υπερβαίνει κατά πολύ το πραγματικό και το συνηθισμένο.	«Ο βοριάς ξύριζε και σπανούς». «Στο έμπα χίλιους ήκοψε, στο έβγα δυο χιλιάδες».
✚ Αλληγορία	Μια μεταφορική έκφραση κρύβει νοήματα διαφορετικά από εκείνα που φανερώνουν οι λέξεις της.	«Τ' άσπρισε τα γένια του ο Αϊ – Νικόλας (=χιόνισε του Αγίου Νικολάου).
✚ Προσωποποίηση	Αποδίδουμε ανθρώπινες ικανότητες σε έμψυχα, άψυχα, αφηρημένες έννοιες και ιδέες.	«Τ' αηδόνι καλημέρισε την αυγή». «Μέριασε βράχε, να διαβώ, το κύμα αντρειωμένο λέει στην πέτρα του γιαλού».
✚ Παρομοίωση	Συγκρίνονται, παραλληλίζονται, αντιπαραβάλλονται μεγέθη, καταστάσεις, γεγονότα κ.λπ., που έχουν ομοιότητα μεταξύ τους.	«Κορμοστασιά σαν κυπαρίσσι».
✚ Οξύμωρο	Συνδυάζει δύο λέξεις νοηματικά αντίθετες.	«Ελεύτεροι Πολιορκημένοι». «Τινάζοντας ένα μαντήλι φύλλων από δροσερή φωτιά».
✚ Αντίθεση	Λειτουργεί κατά το γενικότερο σχήμα της δυαδικότητας, γι' αυτό πολύ εύκολα χάνει την έντασή της και παραλλάσσεται σε άλλες μορφές.	«Από ψηλά να γκρεμιστεί και χαμηλά να πέσει». « Έσβησε η άσβηστη φωτιά».